

Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Ισως κανένα άλλο στοιχείο δεν αποδεικνύει την αδιάσπαστη παρουσία και συνέχεια του ελληνισμού στον χώρο και τον χρόνο όσο η μελέτη της γλώσσας και της μουσικής. Οι έρευνες των μεγάλων συγχρόνων μουσικολόγων (Σ.Μπω-Μποβύ, Θρ. Γεωργιάδης, Σ. Καράς κ.ά.) έχουν φωτίσει πλέον μια πλουσιότερη μουσική ιστορία 5000 χρόνων, που ξεκινάει από την κυκλαδική εποχή του Αιγαίου για να φτάσει ως τις μέρες μας. Κλίμακες, μελωδίες, ρυθμοί, χοροί και μουσικά όργανα έχουν διαφυλάξει στο πέρασμα των αιώνων, το ύφος και το ήθος μιας φυλής για την οποία το τρίπτυχο "ποίηση-μουσική-χορός", είναι ταυτόσημο με την ίδια της τη ζωή, με την ίδια της την ελευθερία!.

Ο αρχαίος επίτριτος συναντιέται στο ρυθμό των 7/8 του κατεξοχήν ελληνικού χορού, του συρτού καλαματιανού, ενώ ο εννεάσημος ρυθμός που πρωτοσυναντάμε στην ποίηση της Σαφούς εξακολουθεί να δίνει τους χορευτές του ζειμπέκικου (9/4) και του καρσιλαμά (9/8). Παράλληλα ο απολώνιος παιωνικός ρυθμός των πέντε χρόνων ηχεί ακόμη σε χορούς όπως ο τσακώνικος, ενώ σε όλη την Ελλάδα χορεύονται πάντα οι συρτοί χοροί, τους οποίους ονοματίζουν οι αρχαίες επιγραφές όταν αναφέρονται στην "των συρτών πάτριον όρχησιν" (πατροπαράδοτο χορό των συρτών - 1ος αιώνας μ.Χ.).

Η ελληνική μουσική παράδοση περιλαμβάνει δύο βασικούς κορμούς: την έντεχνη ("κλασική") μουσική, που αντιπροσωπεύεται από το βυζαντινό μέλος και τη λαϊκή που περιλαμβάνει το δημοτικό τραγούδι αλλά και τη νεότερη αστική μουσική (ρεμπέτικο και αθηναϊκή κι επτανησιακή καντάδα). Θα μπορούσαμε να παραστήσουμε τα δύο αυτά είδη ως δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, επειδή ακριβώς έχουν πάμπολλα κοινά στοιχεία και αξιοσημείωτες αλληλεπιδράσεις. (Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι οι ψάλτες υπήρξαν ανέκαθεν από τους καλύτερους τραγουδιστές δημοτικών τραγουδιών...).

Οι απαρχές του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού, πέρα από τα στοιχεία της αρχαιότητας που ανιχνεύουμε σ' αυτό, θα πρέπει να τοποθετηθούν στη βυζαντινή εποχή, με τα ακριτικά τραγούδια (9ος-11ος) αιώνας, που αφηγούνται τους αγώνες των ακριτών στα σύνορα της βυζαντινής αυτοκρατορίας) και τις παραλογές (λαϊκές μπαλλάντες που διηγούνται κυρίως δραματικά κοινωνικά γεγονότα κι έχουν την αρχή τους στον 9ο αιώνα και κοιτίδα τους το εσωτερικό της Μ.Ασίας).

Ο υπόλοιπος βασικός πυρήνας των δημοτικών τραγουδιών περιλαμβάνει τραγούδια κυρίως μη διηγηματικά, όπου κυριαρχεί το συναίσθημα και η άμεση σχέση τους με την καθημερινή ζωή, τις χαρές και τις λύπες του λαού που τα έφτιαξε και τα χρησιμοποιεί. Τόσο στον κύκλο της ζωής (νανουρίσματα, ταχαρίσματα, της αγάπης, του γάμου, της ξενιτιάς, μοιρολόγια) όσο και στον κύκλο του χρόνου (κάλαντα Χριστουγέννων, Πρωτοχρονιάς, Φώτων, Πάσχα, αποκριάτικα κλπ.) τα δημοτικά τραγούδια εμφανίζονται λειτουργικά δεμένα με τα σχετικά έθιμα συνδυάζοντας σε μια θαυμαστή ενότητα το λόγο, με τη μελωδία και την κίνηση.

Από μουσική άποψη μπορούμε, σε γενικές γραμμές, να διακρίνουμε δύο διαφορετικούς κόσμους: τη στεριανή και τη θαλασσινή Ελλάδα. Στη στεριά (Ηπειρο, Θεσσαλία και - ως ένα βαθμό - Μακεδονία, Ρούμελη και Πελοπόννησο) συναντάμε συχνά κλίμακες χωρίς ημιτόνια και στίχους ανομοιοκατάληκτους. Κυριαρχούν ρυθμοί τρίσημοι (3/4) και επτάσημοι (7/8) του συρτού καλαματιανού), ενώ οι δίσημοι συρτοί (στα δύο ή στα τρία) είναι κατά κανόνα πιο αργοί από τους νησιώτικους.

Αντίθετα στα νησιά και στα παράλια, οι κλίμακες έχουν πάντοτε ημιτόνια, κυριαρχεί η ρίμα (ομοιοκατάληκτα δίστιχα-μαντινάδες) και οι περισσότεροι χορευτικοί ρυθμοί είναι δίσημοι (2/4), ενώ πρέπει επίσης να σημειώσουμε και τους εννεάσημους καρσιλαμάδες και ζειμπέκικα που συναντάμε στη Μικρά Ασία, στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, στα Δωδεκάνησα και στην Κύπρο.

Διαφορετικά είναι εξάλλου και τα λαϊκά μουσικά όργανα που χρησιμοποιούνται στη στεριανή και τη νησιώτικη μουσική.

Στη στεριά οι παραδοσιακές ζυγίες: ζουρνάς-νταούλι και γκάιντα-νταχαρές (ντέφι) έχουν παραχωρήσει τη θέση τους στο τυπικό συγκρότημα που συναντάμε σήμερα σ'όλα τα πανηγύρια, την κομπανία: κλαρίνο, βιολί, λαγούτο, σαντούρι (μερικές φορές) και ντέφι ή τουμπελέκι.

Η παρουσία του λαϊκού κλαρίνου στον χώρο της δημοτικής μουσικής είναι ένα πολύ ενδιαφέρον δείγμα του πως ένα όργανο "ξένο" (δυτικό, που όμως το έφεραν οι γύφτοι από την Τουρκία, μόλις στα μέσα του περασμένου αιώνα) μπόρεσε ν' αναδειχτεί μέσα σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα σε όργανο "εθνικό", επειδή ακριβώς πέρασαν σ' αυτό οι τεχνικές του ζουρνά και της φλογέρας και προσαρμόστηκε έτσι μ' επιτυχία στο ύφος και το ήθος της ντόπιας μουσικής παράδοσης. Στις κομπανίες οι επαγγελματίες - πλέον - και, συνήθως, γύφτοι μουσικοί έδωσαν εξαιρετά δείγματα της επεξεργασίας του παραδοσιακού μέλους, μέσα από τη δεξιοτεχνία που ανέπτυξαν, χάρη στις πολύ μεγαλύτερες δυνατότητες για δεξιοτεχνία που τους προσφέρουν όργανα όπως το λαϊκό κλαρίνο και το βιολί.

Κάτι ανάλογο συνέβηκε και στη νησιώτικη χώρα, όπου το δίδυμο βιολί-λαγούτο εκτόπισε τις παλαιές ζυγίες: λύρα-νταουλάκι και τσαμπούνα-τουμπάκι. Εξαίρεση αποτελεί η Κρήτη, όπου όμως ο τύπος της σύγχρονης κρητικής λύρας έχει υποστεί ένα πλήθος από μορφολογικές και λειτουργικές αλλαγές με πρότυπο το βιολί.

Η ελληνική δημοτική μουσική στις μέρες μας, παρ' όλες τις επικίνδυνες αλλοιώσεις που υφίσταται μέσα σ' ένα κλίμα αυξανόμενης εκδυτικοποίησης κι αστικοποίησης, εξακολουθεί να ζει και να συγκινεί με τις αισθήσεις και τα μηνύματά της. Φτάνει να μπορέσει κανείς να την ανακαλύψει πέρα από τις μορφές της εμπορικής εκμετάλλευσης και της καπηλείας αξιών που πρέπει ν' αντιμετωπίζονται με γνώση και σεβασμό. Κάποιες από τις μουσικές μπορεί να μεταφέρθηκαν στα διαμερίσματα και στα "κέντρα" των μεγαλουπόλεων ή στις δισκογραφικές εταιρείες, αυτό όμως δεν σημαίνει πως η ελληνική επαρχία έχασε ολότελα το νήμα μέσα στο μουσικό λαβύρινθο: Τα καλοκαιρινά πανηγύρια μαζεύουν ακόμη "τα ξενάκια", οι νέοι λένε τα κάλαντα, τις απόκριες οι κουδουνάτοι ξορκίζουν τα κακά πνεύματα, ενώ ακούγονται τ' απαραίτητα "βωμολοχικά" με το φάντασμα του Διονύσου κάπου ανάμεσα στους γλεντιστάδες. Τη Μεγάλη Παρασκευή γυναίκες θρηνούνε γύρω από τον επιτάφιο όπως μοιρολογούνε και τους νεκρούς τους, την ώρα που κάποιες μητέρες νανουρίζουν ακόμη τα μωρά τους κι ορισμένα παιδιά επικαλούνται, όπως παλιότερα, τον ήλιο στα παιχνίδια τους. Στο Ανατολικό Αιγαίο - έστω και κάτω απ' τον φακό του τουρίστα θυσιάζουν κάθε χρονιά τους ταύρους με χορούς, με τραγούδια και με ιπποδρομίες. Στην Κρήτη δεν μπορεί να μην ακούσεις για την πάλη του Διγενή με τον Χάροντα, πάντα στο δεκαπεντασύλλαβο που από τον 10ο αιώνα διηγείται "πάθη ενδόξων ανδρών" στα επικά ακριτικά τραγούδια. Στα Δωδεκάνησα όλο και κάποιος θα βρεθεί να σου τραγουδήσει ιστορίες παλαιές και τραγικές (σαν το Κάστρο της Ωριάς, το γεφύρι της Αρτας, του νεκρού αδελφού, την αναγνώριση του ξενιτεμένου). Θέματα που ξεκίνησαν από τα παράλια της Μικρασίας για να εξαπλωθούν όχι μόνο στον ελλαδικό αλλά και στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο και στην Κάτω Ιταλία. Ενώ, αν ξεφύγεις από τους τουριστικούς οδηγούς κι έχεις τα μάτια σου ανοιχτά, δεν είναι απίθανο ν' ανταμώνεις και σήμερα τους γερο-θαλασσινούς του Σεφέρη, που, "ακουμπισμένοι στα δίχτυα τους... μου λέγανε, στα παιδικά μου χρόνια, το τραγούδι του Ερωτόκριτου με δάκρυα στα μάτια"!...

*Νίκος Μπαζάνιας
Συγγραφέας-Λαογράφος*